

Van Den Herd

tijdschrift

van de

HEEMKUNDEKRING DE HEERLIJKHEID OIRSCHOT

=====
Jaargang 13 nummer 2 - juli 2006
=====

Redactie: Clari van Esch-van Hout

Straten 16
tel. 575260

Hanneke v.d.Bogaart-Vugts

Molenstraat 12
tel. 572221

Ans Verhouden - Vermeulen

Snellaertsstraat 16
tel. 572303

Lay-out: Jack van Nunen

Overname van artikelen is toegestaan met bronvermelding.

ISSN 1387 - 2060

KALENDER NAJAAR 2006

In het najaar kunt u de volgende activiteiten verwachten:

- 16 september: fietstocht naar Boxtel
- 19 oktober: feestavond
- 23 november: lezing over Vincent van Gogh
- 21 december: lezing

U ontvangt hiervoor nog een persoonlijke uitnodiging, maar noteer alvast deze data!

VAN DE REDACTIE

Wij doen altijd ons best Van den Herd tijdig te laten verschijnen. Helaas lukt dat niet altijd. Deze keer gooide de ‘Oirschotse burgervaders’ roet in het eten. Gelukkig hebt u daar een leuk boekje aan overgehouden. Nu, midden zomer, valt deze uitgave in uw brievenbus. We hopen dat u een koel plekje kunt vinden om de hartverwarmende artikelen te lezen. En u weet: de redactieleden staan immer open voor al uw commentaar, ideeën of andere reacties.

Kopij voor de volgende uitgave kunt u tot 1 september a.s. aanleveren.

De redactie kan de historische juistheid van de inhoud van de artikelen niet in alle gevallen controleren; eventuele onjuistheden zijn voor rekening van de auteur.

VAN DE BESTUURSTAFEL

We heten de volgende nieuwe leden van harte welkom: zr Liberta, zr Marie-José, Marjolein Kerkhof, mevr. J. Pijnenburg (Raffendonkstraat), mevr. Schoenmakers (Best), de heer Machielsen (Hilvarenbeek), de heer Adriaanse (Notel), de heer Bressers (van Tuldenstraat) en de heer A. Oomen (Kastanjehof)

Helaas moesten we afscheid nemen van een zeer trouw lid: Zus van Bommel. Zij overleed in de leeftijd van 75 jaar.

Dit jaar is een aantal leden van de Heemkundekring door burgemeester Severijns in het zonnetje gezet. Theo van de Loo ontving de Culturele Prijs 2005 van de gemeente. En koninklijk onderscheiden werden onze leden Christianne en Henk van de Wal, Anneke van Lierop, Topy Mertens, Joke Pijnenburg en Jeanne Mencke. Het bestuur heeft alle gedecoreerden een felicitatie namens de vereniging gestuurd.

Op woensdag 24 mei bezochten 37 leden 's avonds de vestingstad Den Bosch. Op zaterdag 1 juli namen 49 leden deel aan de jaarlijkse grote studiereis naar Bronkhorst en Zutphen.

De werkgroep **Kleinood** is van start gegaan. Als voorlopige doelstelling is genoemd: het benoemen, beschrijven, beschermen, hoeden en behoeden van objecten met historische achtergrond of betekenis, met name objecten die niet beschermd zijn. Denk bijvoorbeeld aan pompen, muren, gevelstenen, grafstenen en uithangborden.

Bent u al in onze Heemkamer geweest? Elke maandag van 19.00-21.00 uur (zomertijden) bent u hier welkom. Kent u iemand die graag een kijkje wil nemen, maar geen lid is? Niet-leden zijn onder begeleiding van een lid van harte welkom.

2006 – OIRSCHOT – 1906

In het jaar 1906 - zo kunnen we lezen in ‘Klokken van St. Petrus en H. Bernadette’- werd het feit dat Maria van de H. Eik al 500 jaar lang in Oirschot vereerd werd feestelijk herdacht. Dat moet mijn vader, evenals de ouders of grootouders van verscheidene lezers nog meegemaakt hebben. Daaraan denkend, vroeg ik me af wat er zich nog meer afgespeeld heeft in dat jubeljaar. Hoe zag Oirschot er toen uit? Wie woonde er toen, en hoe leefde en werkte men? Kortom; wie, wat, waar en hoe? Niemand die het ons nog kan vertellen. Alleen archieven kunnen ons enig inzicht geven in het Oirschot van toen. Enig inzicht, want archieven verschaffen ons wel gegevens, maar ze vertellen meestal niet de verhalen die er achter zitten. Dit nu wordt een artikel met gegevens uit 1906, opgediept uit verschillende Oirschotse archieven. Misschien dat de lezer zelf de verhalen en de personen - van horen zeggen natuurlijk - er bij kent.

Terug in de tijd: 1906

In januari van dat jaar begon Oirschot met een inwoneraantal van 3917, waarvan 1926 van het mannelijke geslacht en 1991 van het vrouwelijke. Een vrouwenoverschot dus. Maar de mannen waren aan een inhaalslag bezig, want in dat jaar werden er 61 mannen geboren tegen 51 vrouwen. Oirschot was een dorp in de groei, immers op het eind van het jaar herbergde het al 4006 inwoners.

Voor het geestelijk heil van (bijna) al die Oirschottenaren zorgden deken Franken en zijn 2 kapelaans. Een daarvan was de van Boxtel afkomstige kapelaan van Susante (ja, die van de sigaren; Elisabeth Bas). Het jaar daarop komt hij -jong nog - te overlijden. Zijn grafsteen heeft men enige tijd geleden verhuisd naar een plek bij de kerk. Voor het materiële welzijn moesten burgemeester Breton van Lith en zijn 2 wethouders - Van Hooff en A. van de Ven - en de rest van de 11 raadsleden zorgen. B en W kwamen daarvoor elke week bijeen om te vergaderen en de hele gemeenteraad ongeveer één keer per maand. Van partijen in de raad was nog niks te merken. Daarbij, de raad trad nooit in zijn geheel af, maar elke twee jaar was er een

Deken Franken met zijn twee kapelaans en Fox in 1903

groepje van drie of vier leden aftredend en herkiesbaar. Zodoende was ieder raadslid elke 6 jaar aan de beurt; ook de burgemeester. De burgemeester kreeg voor zijn functie *f*550.- per jaar terwijl zijn wethouders in dezelfde periode *f*90.- beurden. In die tijd kon je beter secretaris zijn, want die mocht elk jaar het vorstelijke salaris van *f*800.- in zijn zak steken voor zijn schrijfwerk op het gemeentehuis. De gelukkige was Just Nuyens, de vader van de tegenwoordige Hendrik Nuyens, oud-directeur van Teurlinx & Meyers. Er waren mensen in de raad, die dat verschil blijkbaar toch te groot vonden, want in november van dat jaar kwam er een voorstel om het salaris van de burgemeester op *f*750.- te brengen en dat van de secretaris op *f*900.- Raadslid Van Kollenburg wilde zelfs naar *f*1000.- voor beiden. Wat het geworden is, staat in de gemeentenotulen niet vermeld, in ieder geval niet het voorstel van Van Kollenburg, zo blijkt uit de latere burgemeesterssalarissen.

Verdere ambtenaren

Het ambtenarencorps was in 1906 vergeleken met het tegenwoordige nog niet erg groot en zeker niet het aantal dat het gemeentehuis als vaste werkplek had. Waarschijnlijk had de secretaris slechts hulp van één 'ambtenaar ter secretarie', en wel van volontair Th. Princee. Een volontair (vrijwilliger) was iemand die in tijden van werkloosheid tegen een kleine vergoeding een baan aannam. Later in het jaar werd Princee vaste 'ambtenaar ter secretarie'. Verder 'zat' Aloysius Hubertus van Baar, de gemeenteontvanger, op het gemeentehuis. Dit voor een salaris van f400.-. Of de gemeentebode W. Voermans daar ook een vaste zitplaats had, heb ik niet kunnen achterhalen. In wezen moet een bode onderweg zijn en niet zitten. Het gemeentehuis werd verder wel bezet door een kantonrechter maar die zat daar duidelijk op een 'schupstoel'. Hij was immers geen gemeenteambtenaar en zat in het gemeentehuis danig in de weg. Voor hem was er een nieuw kantongerechtsgebouw in de maak op het bleekveld bij de bleekkuil. Nachtwaker (ook wel klepperman genoemd) Antonius Meeuwis behoorde ook tot de ambtenaren, maar zijn werkterrein lag vooral buiten. Al 25 jaar deed hij 's nachts zijn ronde door het dorp om zijn klep te slaan en de tijd te roepen. Als extra beloning voor die 25 jaren werd besloten hem een gratificatie te geven van f25,-.

Die goeie man moet wel dag en nacht gewerkt hebben, want naast nachtwaker was hij - volgens de archieven - ook nog schoenmaker en doodsgraver en...lantaarnuitdover. Dat houdt niemand vol. Geen wonder dat er enkele jaren later een klacht kwam dat 't oude gebruik om 's nachts te kleppen en de tijd te roepen verwaarloosd werd door Meeuwis. De burgemeester beloofde om Meeuwis op zijn plichten te wijzen. Of het geholpen heeft, wordt niet vermeld. Op 1 januari 1915 hing hij zijn klep aan de wilgen en daarmee werd het ambt van klepperman of nachtwaker voor Oirschot geschiedenis. Er kwam immers geen opvolger meer.

Voor de goede orde in ons dorp, vooral in het buitengebied, zorgden onze veldwachters. In 1906 waren dat Willem Smulders, beter bekend onder de naam Willeke Speul, en zijn assistent veldwachter W.van Oostdijk, allebei in dienst van de gemeente. Ook dokter van

Everdingen was ambtenaar. Hij was gemeentegeneesheer. Voor een vast jaarsalaris van f1100.- had hij zich verplicht de arme en 'minbedeelde' zieke Oirschottenaren te bezoeken en zo mogelijk te behandelen. Dat lijkt een groot bedrag, maar hiervoor moest hij ook geneesmiddelen, verband enzovoorts leveren.

De enige vrouwelijke ambtenaar die Oirschot in 1906 rijk was, was de gemeentevroedvrouw, Geertruda Goedhart. Misschien zal ze bij ouderen beter bekend zijn (van horen zeggen) onder de naam Trui Donkers. Zij was namelijk getrouwd met Herman Donkers, een bekende Oirschotse zouaaf. Roept haar naam geen herinneringen op, dan toch zeker de naam van Anna Donkers haar dochter, die een drogisterij had. Trui Goedhart was van 1883 tot 1 januari 1926 de vroedvrouw van Oirschot. Haar grafsteen en van haar man en haar dochter is nog te zien op het kerkhof; nogal vooraan, aan de rechterkant tegen de hofheg aan.

Wie in die tijd ook nog in gemeentedienst waren? Het onderwijspersoneel van de 3 openbare scholen. Janus Bakx was schoolhoofd in Straten, zijn broer Willem Bakx in Spoorдонк en over de school in het dorp regeerde sinds een jaar J. Beliën.

Vaste werklieden voor de buitendiensten, zgn. gemeentearbeiders, had Oirschot nog niet in 1906. Het onderhoud aan gemeentelijke wegen en waterwegen werd nog door onze bewoners zelf gedaan; verplicht, dat wel. Die verplichte werkzaamheden waren bekend onder de naam hand- en spandiensten

Voor andere werkzaamheden aan gemeente-eigendommen werden om de 2 jaar Oirschotse werklieden benoemd. Zo werden voor de jaren 1906 en 1907 door de gemeente benoemd: G. van Beurden voor het gemeenteschilderwerk en C. Wagemans als koperslager. Het bedrijf van Wed. Jan van de Steen mocht het gemeentelijk smeedwerk doen, Janus van Laarhoven het metselwerk en Antoon Somers het timmerwerk, terwijl Hein de Croon de schoolbehoeften en benodigheden ter secretarie mocht leveren.

Toestand van de gemeente

Elk jaar moest de gemeente verslag doen van de toestand van de gemeente-eigendommen. Zo ook in 1906. Volgens dat verslag verkeerden Oirschots straten, pleinen, waterlopen en het kerkhof in goede conditie terwijl het lijkenhuisje onlangs nog vernieuwd was. Ook de scholen (drie lagere scholen en een mulo) en het raadhuis waren prima in orde. Over de toren, ook eigendom van de gemeente, werd niet gerept. En daar schortte nou juist het een en ander aan, want die was eind 1904 - zoals onderhand wel bekend - gedeeltelijk naar beneden gekomen. Nog steeds was men aan het puinruimen in dat jaar.

En dat gebeurde niet zoals het eigenlijk moest. Raadslid Somers voerde in een vergadering aan dat er niet voldoende zicht was op het storten van het puin. Daarvoor was een stortplaats aangewezen op het Molenheike. (Zou daar nog iets van terug te vinden zijn?) Later in het jaar werd besloten het vervoer van het puin voortaan per kar uit te betalen; 40 cent per kar. Goede stenen of onderdelen van de

toren werden hergebruikt. Ondertussen is alom bekend dat er materiaal van de toren gebruikt is bij het vergroten van de H.Eik, maar ook zijn er in 1906 stenen gebruikt bij de bouw van een nieuwe veldwachterwoning met aansluitend een oefenlokaal voor het voorbereidend militair onderwijs. Dat lokaal kon tevens dienen als onderkomen voor de commissie tot wering van het schoolverzuim en als

ijklokaal van maten en gewichten. Dit nieuwe gebouw in de Dekanijstraat was nodig omdat men het oude gebouw in de Schoolstraat, dat voorheen als oefenlokaal gebruikt was, (en als lagere school), verkocht had aan Alphons Tret en Henry Meeuwis, die er een meubelfabriek in wilden beginnen. In maart 1906 besloot de gemeenteraad om Th. Somers - timmerman - een tekening en bestek voor de veldwachterwoning annex oefenlokaal te laten maken.

In april van 1906 werden voor de eerste keer plannen besproken om een fietspad aan te leggen langs de Oude Grintweg, die al lang geen grintweg meer was. (Die weg was dus ook niet in goede conditie.) In die tijd was de A.N.W.B. heel actief in de regio in het aanleggen van fietspaden. Er werd contact opgenomen met de wielrijdersbond die de weg liet onderzoeken en tot de conclusie kwam dat er met weinig kosten best een fietspad aangelegd kon worden, want onder het zand lag nog veel grint en men kon mooi het puin van de toren gebruiken als harde ondergrond. Maar ja, evenals het fietspad dat nu al jaren gepland is, kwam het er maar niet van. Pas in 1914 werd het fietspad, dat betaald is door Boxtel en Oirschot samen, opgeleverd. Of er toen nog het geplande puin is gebruikt, is niet bekend.

Oirschot – vooruitgang

In de beginjaren van de 20ste eeuw begonnen de Oirschotse bedrijven langzamerhand over te schakelen van handwerk op mechanische bedrijfsvoering, met de meubelmakers en de molenaars voorop. Voor het in werking stellen van een petroleum- of gasmotor of stoommachine moest een vergunning aangevraagd worden. Bakker Beysens vroeg bijvoorbeeld in januari van dat jaar een vergunning aan voor de oprichting van een heteluchtoven. In april vroegen Alphons Tret en Henri Meeuwis een vergunning aan voor het in werking stellen van een stoommachine van 12 pk in hun op te richten stoelenfabriek en in november kwam er een verzoek binnen van Antonius van de Wouw, molenaar, om een vergunning voor het in werking brengen van een petroleummotor van 20 pk in zijn op te richten graanmolen. Zo'n aanvraag werd dan een tijd ter inzage gelegd op de

secretarie, de buurt werd op de hoogte gebracht van de plannen en daarna was er een hoorzitting, waar geen 'kiep' op af kwam, dus geen bezwaar van de Oirschotse burgers.

Behalve de drie boven genoemde gemechaniseerde bedrijven had Oirschot in 1906:

- Een graanmolen op zuiggas (wat dat dan ook moge zijn) (20 pk) van N. Princee.
- Een graanmolen op stoom (8 pk) van W. van Heerbeek.
- Een graanmolen en oliemolen op stoom en op water (19 pk) van G. van Esch.
- Stoelenfabriek op stoom (6 pk) van Gebr. Meyers.
- Stoelenfabriek op stoom en houtzagerij (16 pk) van Vlemmincx en Erven.
- Stoelenfabriek op petroleum (3 pk) gebr. Teurlincx.
- Stoelenfabriek op petroleum (3 pk) P. van Leuven.

Een andere nieuwigheid in opkomst was de dorpsverlichting door middel van gas. In januari 1906 moest iemand van de gemeenteraad informatie inwinnen omtrent gemeenteverlichting door middel van 'gasgloeilicht'. Er was al wel straatverlichting, maar nog niet door middel van gaslampen. Waarschijnlijk moesten er voor het gebruik van gas nieuwe lantaarns op de bestaande palen en dat karwei wilde men voor 1 augustus geklaard hebben. Waar die lantaarnpalen stonden, of welk gedeelte van Oirschot verlicht werd, wordt er niet bij vermeld.

Ook de St. Paulusvereniging - een vereniging ter bestrijding van het gebruik van alcoholische drank, die in 1906 gereorganiseerd was - zou graag een inrichting hebben ter bereiding van actyleengas ter verlichting van het 'bondsgebouw'. Die vereniging immers had een eigen toneelclub, en zodoende kon de club in het 'verlichte' bondsgebouw 's avonds haar toneelspel op de planken brengen (Alleen voor de mannen, vrouwen moesten overdag komen.) Die inrichting werd toegestaan, wel onder enkele voorwaarden. Later bleek dat de vereniging zich daardoor diep in de schulden heeft gestoken. (Zie Oog op Oirschot.)

Er werden ook nog steeds plannen gemaakt voor de aanleg van een tramweg Eindhoven-Acht-Best-Oirschot. Dat het er nooit van gekomen is hebben we al in een eerder artikel in Van den Herd kunnen lezen.

Nieuwe Algemene Politieverordeningen

Maar het belangrijkste wat volgens de gemeente in 1906 tot stand gekomen was, was het vaststellen van nieuwe Algemene Politie Verordeningen. Daar was men in 1905 al aan begonnen. Ze waren ter goedkeuring opgestuurd naar de Gedeputeerde Staten, maar teruggekomen met een nota van aanmerkingen. Er werden wijzigingen aangebracht en nu was het karwei geklaard. Hiermee vervielen de oude verordeningen van 1889 en 1895.

78 verordeningen had men opgesteld, die ik hier niet allemaal zal behandelen. Alleen enkele interessante:

Het eerste artikel vermeldt dat Oirschot officieel wordt verdeeld in 6 wijken, niet meer in gehuchten, maar ze komen wel overeen met de oude gehuchten. Elke wijk wordt aangeduid met een letter. Wijk A omvat het vroegere gehucht Kerkhof (ongeveer de bebouwde kom). Spooronk, waar ook Boterwijk bij hoort (en niet **de** Boterwijk zoals tegenwoordig dikwijls geschreven wordt) krijgt de letter B, de Notel wordt wijk C, Straten wijk D en Hedel wijk E. Den Heuvel en het gebied richting Beers (ooit gehoord bij Kerkhof) vormen samen wijk F. Artikel 2 van dat onderdeel verordert dat woonhuizen en gebouwen aan de hoofdingang met een voor elke wijk afzonderlijk doorlopend nummer worden gemerkt, volgens opgave van B en W. De modellen van de nummering zijn op de secretarie aanwezig.

Artikel 3. De eigenaars moeten de letters en de nummers wel op hun eigen kosten aanbrengen en onderhouden.

Artikel 4. Bij nieuwbouw, bij splitsing, of samengaan van percelen moeten de eigenaars bij B en W binnen 8 dagen een nieuw nummer aanvragen.

Artikel 5. Maar wordt door de gemeente een nieuwe nummering gelast dan gebeurt dit op kosten van de gemeente.

Behalve geboden staan er natuurlijk vooral verboden in de A.P.K. Hieronder enkele - voor deze tijd - aardige of eigenaardige verboden'.

Het is verboden zonder daartoe gerechtigd te zijn:

- Op voer- of rijtuigen of tramwagens te klimmen.
- Vee te slachten of te villen langs en op openbare wegen.
- Bloed, ingewanden, vuilnis, krenge (kadavers) of anderszins op straten of in derzelve nabijheid in sloten te werpen.
- Mest- of vuilnishopen te hebben binnen een afstand van 5 meter van ramen of deuren van een bewoond huis of van een drinkwaterput.
- Op plaatsen binnen de afstand van 300 meter zichtbaar van wegen of woonhuizen, buiten noodzakelijkheid te zwemmen of te baden.
- In het openbaar te vloeken of zedenkwetsende liederen te zingen of toespraken te houden.
- In herbergen, tapperijen, tenten, tuinen of dergelijke - voor het publiek opengestelde - plaatsen, noch in deze aanhorigheden muziek te maken, vertoningen of danspartijen te geven noch aan houders dier plaatsen dit toe te laten.
- Vermomd of onkenbaar gemaakt in het openbaar te verschijnen of optochten of openbare muziekkuitvoeringen in de gemeente te houden.

Nog enkele weetjes (en vragen) over het jaar 1906

- Vijf maal daags reed er een postwagen naar Best en terug. Mogelijk was Jan Dirks de man op de bok.
- In april vroeg G.van de Akker een vergunning aan voor het hebben van een sigarendrogerij in zijn fabriek. (Wie weet waar? Kad.nummer is F. 2961 en 2963.)
- Het bestuur der Hanze wilde komen tot de oprichting van een tekenschool en vroeg hiervoor subsidie. Dit was al een herhaald verzoek. (Wie of wat is de Hanze?)

- Oirschot had ook haar exporthandel, namelijk mijnhout, naar België.
- Oirschot had in 1906 geen weekmarkt meer omdat de weleer bekende botermarkt op woensdag was vervallen. We hadden nog wel 10 jaarmarkten, zodat je bijna van een maandmarkt kunt spreken. In de maanden juli en oktober was er geen markt.
- Er werd nog turf gestoken en turf en strooisel verkocht op het Scheitend. Voor zover mij bekend is dit gebied in Spooronk de laatste plaats waar in Oirschot turf gestoken werd. En..... men schreef gewoon altijd Scheitend, zoals het gebied ook in de volksmond heet. En niet Schei-eind.

Tot slot een lijst van het aantal van de voornaamste bedrijven en/of ambachten anno 1906. U zult zich verbazen.

2 bierbrouwerijen	1 steenbakkerij
14 broodbakkerijen	5 stoelenfabrieken
1 goudsmederij	1 tabakskerverij
8 schildersbedrijven	6 timmerwinkels
12 klompenmakerijen	1 sigarenfabriek
2 koperslagerijen	5 vleeschhouwerijen
2 kuiperijen	2 wagenmakers
4 leerlooierijen	1 waschkaarsenmakerij
1 linnenweverij	6 smederijen
1 paramentwerkerij	2 zadelmakerijen
10 schoenmakerijen	

En op al die bedrijfjes werkten in totaal, behalve 97 mannen ook nog 12 vrouwen en 32 jongens.

Cl. van Esch- van Hout

Inform. R.H.C., o.a. verslagen gemeenteraadsvergaderingen en verslagen vergaderingen B en W. en andere archieven.

ONGELOOFWAARDIGE FEITEN UIT HET VERLEDEN

Trouwe lezers weten wat er komt wanneer ik zeg dat ik mijn tante Marie met haar verhalen weer ten tonele voer. In een soort steno heb ik die vertelsel van Marie v.d.Steen-Bakx (1876-1973) indertijd opgenomen. Deze keer gaat het over toestanden uit ongeveer 1850, die bij de huidige generatie onwaarschijnlijk en vreemd overkomen. Maar ik geloof wat de tante mij vertelde en dat zoiets toen gebeurde. Het is terug te voeren tot het inzicht dat we hebben (of niet hebben) over het bestaan van engelen. Ik geloof daarin en dat we op de trap van het op aarde bestaande in de schepping nog één wezen (naast dode stof, plant, dier en mens) missen wat alleen geest is en ook geschapen: de engel. Ik geloof daarin en derhalve moet ik ook geloof hechten aan gevallen engelen, duivels dus. En die duivel speelde een grote rol in het leven van mensen in de tijd, die mijn tante besprak. Toen waren duivels ‘zichtbaar’ in onder andere heksen. Het was een duivelse methode die toen de mensen beheerste. Uit gesprekken met mijn neef, missionaris op de Filippijnen weet ik dat daar tot voor kort de situatie in de rimboe hetzelfde was als hier in 1850 of daaromtrent. Dat de duivel met zijn streken nu verdwenen is in West-Europa neem ik niet aan. Hij is alleen maar gehaaider geworden, hij heeft een verfijndere tactiek ingezet. Tussen 1850 en 2000 is er veel veranderd in de werkwijze van de duivel. In deze tijd houdt hij ons door de overdadige welvaart van het Hogere af en laat ons afglijden naar materialisme, ‘iets’-isme en hedonisme. In de media en de pers wordt gesproken van het elfde gebod, dat zou luiden: Gij zult genieten. Als er een elfde gebod moet bijkomen stel ik voor: Gij zult tevreden zijn!! Met de nodige betrekkelijkheid stel ik dat deze visie meer voldoening zal geven.

Einde van dit sermoen en tijd voor mijn zegsvrouwe, die in de ‘ik’-vorm in de volgende twee verhalen aan bod komt.

“De heksen en spoken die hadden het vroeger druk. Nu zijn ze haast verdwenen en dat is een groot geluk’, zo klinkt een oud liedje. Ja,

vroeger hadden de heksen het druk. In mijn (tante Marie's dus) jonge tijd verminderde het echter al wat, maar toch kenden wij toen nog verschillende heksen. In mijn moeders meisjestijd, die is geboren in 1843, waren er nog vele. Tijdens de dag waren het gewone mensen, altijd vrouwen, maar 's nachts tegen twaalf uur begonnen ze te werken. Dat heeft mijn moeder eens bijgewoond. Vroeger was het een algemeen gebruik wanneer iemand gestorven was dat de buurt dan 's nachts kwam waken zo lang de begrafenis nog niet had plaats gevonden. Was de gestorvene een man, dan moesten de jonge mannen boven 15 jaar waken; was het een vrouw of kind dan waren de jonge meisjes verplicht één nacht te waken, telkens met z'n tweeën. De dichtstbijwonende burens begonnen. Nu was in Spooronk een echte heks, die als zodanig bekend was, gestorven. Mijn moeder en Mie de Bekker woonden 't dichtst bij, dus die twee moesten de eerste nacht waken. Dat was vroeger geen onprettig werk. Er werd samen koffie gedronken, een lekker vuurtje gestookt en de belevenissen van beider vrijers verteld, zodat de tijd nogal opschoot. Moeder en Mie hadden ook de taak een zieke zuster van de overledene, Gijske, mee te verzorgen. Die lag in een bedstee, dicht bij het vuur. De lijkstond in de kamer, de familie sliep op de opkamer. Het was verplicht voor de waaksters minstens een rozenkrans te bidden. Toen de familie om tien uur naar bed was, lieten ze Gijske nog eens drinken, stookten het vuur flink op en begonnen hun eerste rozenhoedje te bidden. Na nog wat gepraat, 't liep tegen half twaalf, begonnen de ogen al dicht te vallen, zodat Mie zei: "we zullen koffie zetten". Alles stond klaar gezet, de moor (waterketel) werd op het vuur aan de haal gehangen. Mie bedisselde alles. Moeder zat maar in een hoek bij het vuur op de turfbak. Zij moest koffie malen. Mie schoof een klein tafeltje voor het vuur, haalde een grote lekkere boerenmik voor de dag uit het etenskastje en sneed er malse sneden af. Mooie ge-rookte ham stond al klaar gezet. Onderwijl kookte het water, de koffie werd opgegoten. Ze werden flink wakker van de lekkere geur. Eerst werd een kop koffie met een boterham naar Gijske gebracht. Ze baden een Onzevader en begonnen, zo vlak voor het vuur, moeder nog in haar hoekje gezeten, hun eerste sneetje te smeren. Zo lek-

ker gezellig! Maar wat was dat? Opeens hoorden ze in de verte gedruis! Het kwam stilletjes nader en werd hoe langer hoe harder! Wat zou er te doen zijn? De messen vielen uit hun handen, de koffie bleef staan. Er klonk een gedruis als kwamen er honderden mensen aanzetten, de grond trilde ervan en ineens: bots! Het was of ineens met geweld iets of iemand buiten tegen de vensters viel! Nog eens: bots. Het gedruis werd even minder maar jawel, het kwam weer terug. Nog sterker was nu de aanval op de vensters. Mie was op het turfbankske bij moeder komen zitten. De handen in elkaar, helemaal in het hoekje tegen de muur gedrongen, zaten ze beiden te beven van schrik. De aanval herhaalde zich driemaal, telkens harder. De ruiten trilden, het huis schudde: bots, bots, bots! Wat zou er toch gebeuren? Het gedruis werd minder en langzaam, heel langzaam stierf het weg! Ze zaten als versteend van schrik elkaar stevig vast te houden, gedrongen tegen de muur. Het sloeg één uur. Alles bleef stil. Ze durfden nog haast geen adem te halen. Het vuur was uitgegaan, de koffie koud, de boterham onaangeroerd! Na een half uur begon Gijske in haar bedstee te klagen; ze schrokken ervan op. "Mèskes, mèskes, ik heb zo'n dorst". Moeder en Mie keken elkaar aan, gaven elkaar de hand, schonken een kop koude koffie in en brachten dit samen, dicht tegen elkaar aan gedrongen, naar Gijske. "Mèskes", zei Gijske, "ge moet niet zo bang zijn, ze zijn nu weg. Dat waren maar kennissen van ons moeder. Ze wilden haar komen roepen en wisten nog niet dat ze dood was!" Moeder en Mie maakten het vuur weer aan, stopten het brood en de ham weer in het etenskastje, warmden de handen, baden samen nog zachtjes twee rozenhoedjes en luisterden. Er gebeurde niets meer. Omstreeks vijf uur kwam de zoon al uit bed. Het gebruik wilde dat de waaksters met een asbak de as van het vuur in een grote asbak trokken en dan buiten op de ashoop schudden. De zoon zei: "ga maar gauw even naar bed, dat zal ik wel doen". Vlug gingen ze weg. Toen ze buiten kwamen zagen ze dat het strooike (twee busseltjes stro als een kruis over elkaar gelegd met daarop een metselsteen voor het wegwaaien) uit elkaar was gegooid. De steen lag een eindje verderop. Mie pakte het stro en legde dit weer netjes in de vorm van een kruisje. Moeder haalde de steen en Mie zei: "In

Gods naam", legde de steen weer erop en ze gingen naar huis. Ze spraken af om voorlopig niets over het gebeurde te vertellen om de waaksters voor de volgende twee nachten niet bang maken. Zoals later bleek, hadden die geen gedruis meer vernomen. De heksen wisten nu dat hun gezellin dood was!

Vele jaren later moest ik bij een dochter van deze overleden heks waken. Die was haar moeder als zodanig verplicht opgevolgd omdat zij de oudste was. Met een buurmeisje had ik de eerste nacht van waken goed doorgebracht. Moeder had er nooit iets van verteld maar toen ik 's morgens welgemoed thuiskwam vroeg ze: "Is er vannacht niks gebeurd?" "Nee, niks bijzonders, lekker bij het vuur gezeten (we hadden thuis een kachel), koffie gedronken en een rozenkrans gebeden". Moeder had de hele nacht geen oog dicht gedaan uit bezorgdheid om mij, bang dat het gedruis zich net als vroeger zou herhalen.

Dat was het eerste verhaal, nu het tweede.

Heel Oirschot weet dat Maria onze bijzonder Beschermster is. We hebben immers onze eigen Lieve Vrouw van den H. Eik. Ik (tante Marie dus weer) was nog niet lang getrouwd. We woonden vijf minuten van de school in Spoordonk, waar ik mijn werk had. Elke dag moest ik viermaal dezelfde huizen passeren, waarin goede bekenden woonden. Vooral na vier uur, als de schooltijd om was, kon ik hier en daar een tijdje praten. Maar nu was één van de buurvrouwen, Kee de Bekker, ziek. Dat was voor de hele buurt een slag. De zieke moest elke dag bezocht worden. Ieder bracht wat voor haar: koekjes, pepermunt, beschuit enz., maar niets hielp. De ziekte werd erger en Kee moest bediend worden. De buurvrouwen deden hun plicht: zij veegden den herd, strooiden er mooi wit zand over en zetten het tafeltje netjes met een mooi kleedje bedekt vóór de bedstee waarin Kee lag. De kapelaan kwam ('t was namiddag zes uur), de dokter was er zojuist geweest en deze gaf geen hoop meer. De hele buurt kwam bidden onder de bediening, allen op de knieën voor het bed. Zuster Mie de Bekker zat vooraan, dan een paar broers. Toen de kapelaan vertrokken was, werd er onder elkaar geraadpleegd wie van de burens deze nacht zou blijven, want Kee zou die nacht zeker ster-

ven. De volgende morgen vóór schooltijd ging ik langs. Kee leefde nog maar lag heel slecht. Zij gebruikte niets meer dan zo nu een dan een slokje water. De dokter kwam 's middags nog eens kijken maar er was niks aan te doen: Kee lag op sterven. De gehele nacht lag ze zo, maar de volgende morgen leefde ze nog! Toen ik 's middags uit school kwam, ging ik er weer aan. Zij leefde nog steeds en de familie en burens zaten er verslagen bij: ze waren moe gekeken en gebid. Eensklaps kwam het in mijn hoofd op: ze zou wel een scapulier om hebben! Dus ik zei zo: "O.L.Vrouw moet hier helpen. Heeft Kee een scapulier om?". "Nee", zei Mie, "die heb ik haar afgenomen want ze was zo versleten". "Hebt ge dan een andere?" "Ja, er liggen er wel een stuk of drie in de kast, maar die kan ik nu niet vinden", antwoordde Mie, maar ik kende haar wel: ze had er natuurlijk geen. Ik zeg: "Hier, doe haar de mijne maar om" en ik trok mijn scapulier af. Mie pakte hem aan. Kee lag buiten kennis en zij kreeg mijn scapulier om en zie, nog geen minuut daarna zuchtte ze en blies haar laatste adem uit. 't Was als had ze liggen wachten op de hulp van O.L.Vrouw die via het scapulier tot haar kwam. We waren allen diep onder de indruk. Dagenlang had Kee gewacht en gestreden met de dood. Van alles was geprobeerd, niets hielp. Maar zie: O.L.Vrouw moest haar naar den hemel halen. Daags daarna wilde Mie mijn scapulier weer teruggeven maar ik wilde hem Kee niet afnemen. Zij was er gelukkig mee gestoven, zij werd er ook mee begraven. ‘
Tot zover tante Marie.

Theo van de Loo
Beloken Pasen 2006

REACTIE

Nu iets heel anders, dat ik niet kan nalaten te schrijven:
Huub Bours heeft tweemaal het een en ander verteld over 'katten' en in het kort vernoemde hij de Rowate en het liedje dat gezongen wordt. Bij mijn weten, maar ik kan het fout hebben, zongen de twee winnaars "met lans en degen enz.".Over de kaarttafel heen gaven
22

deze elkaar de rechterhand en sloegen dan op de maat met dichtgeknepen vuisten op tafel. Sommigen beweren dat het zou zijn "met blanke degen" en weer anderen "de Vlaamse degen". Ik weet het verder niet, misschien verschilt het lied per landstreek. Wat ik wel weet is dit: als mijn vader vroeger van het katten thuiskwam, was het eerste wat hij tegen zijn vrouw zei: "we hebben gezongen!" Kort maar duidelijk.

Nog iets over kaarten. Voorop gesteld, ik ben geen kaartliefhebber. Toen ik in Best vree, waren er vier vrijers voor de vier dochters, waaronder ikzelf. Schoonmoeder, een weduwwrouw die goed op haar dochters paste, kaartte graag en drie jongemannen deden daaraan mee. Ik vermaakte me altijd anders. Op een keer moest ik invallen omdat een van mijn a.s. zwagers afwezig was. Ik deed dat zonder veel interesse en op zeker moment heb ik in mijn onnozelheid gevraagd: "Meugde hier de vrouw blootleggen?" Schoonmoeder in sprak toen de historische woorden: "Dôr zo'k mêr efkes mi waochten!"

Theo van de Loo

Eigen Aardigheidje

Wie, o wie? 1-12-1906

Burgemeester Breton van Lith reikt aan Adrianus Smetsers, klompenmakerknecht alhier, een loffelijk getuigschrift met bronzen erpenning uit, hem verleend bij besluit van Hare Majesteit de Koningin op 22-10-1906, wegens het met levensgevaar redden van een 9-jarig meisje uit een water van de Gasthuiskuilen te Horst. De voorzitter wenst hem geluk met deze hoge onderscheiding en het doet hem aangenaam aan. Temeer daar het een zijner gemeentenaren betreft. Hij hoopt dan ook dat deze eremedaile nog lange jaren zijn borst mag sieren, opdat zijne kinderen en zijne kindskinderen daarop met trots kunnen neerzien. **Wie weet wie deze held is?**

OP Z'N ORSKOTS

Als heemkundelid ben ik geïnteresseerd in verschillende aspecten van mijn eigen dorp. Zo ook in het Orskots dialect. Al bijna 20 jaar verzamel ik, noteer ik en bestudeer ik (nou, ja; vergelijk ik) alles over ons dialect. Soms ligt m'n 'dialectmap' in de keuken op de aanrecht, zodat ik meteen kan noteren als me iets te binnenschiet. Soms komt hij maanden niet uit de kast, maar al met al heb ik ondertussen wel veel aantekeningen. Het enige wat me er van weerhoudt iets over ons dialect in Van den Herd te schrijven is de spelling. Meestal ben ik het immers niet eens met de spelling in de artikelen van al die dialectschrijvers en zelf ben ik er nog niet helemaal uit, hoe ik het aan zal pakken.

Nu lees ik ook altijd de artikelen van Wim Daniëls - taaldeskundige - in de krant en onlangs schreef hij over eigenaardigheden bij het gebruik van namen in het dialect van onze streek. Hij schreef o.a. dat wij dikwijls persoonsnamen verbuigen, er iets achtervoegen in bepaald gezinsverband. Bijvoorbeeld: bij de naam Jan. Ik heb gisteren **Janne** nog gezien. Die fiets is de **Janne**. Als een naam eindigt op een medeklinker, zo stelt hij, (en dat heeft hij weer van Wim van Gompel) komt meestal de letter **e** of **en** achter de voornaam. Eindigt de naam op een klinker, dan komt er meestal een **s** achter. Voorbeeld: Dè is een dochter van Dina's. De moeder van Tuntjes is al oud. Ditzelfde gebeurt bij het gebruik van bijnamen, die afstammen van persoonsnamen, bijvoorbeeld van de naam Sientje: Jan van Sientjes. Of van de naam Piet: Gijs van Piete.

En inderdaad; dat doen wij ook in het Oirschots. Ik heb mijn bijnamenmap (ik heb overal een map voor) er eens bij gepakt en hem doorgelezen. En zo kwam ik op het idee om Oirschotse bijnamen, gevormd door persoonsnamen, eens door te nemen en er over te schrijven. Daar zal ik me geen buil aan vallen, als ik iets verkeerd schrijf.

Enkele opmerkingen vooraf: wij zeggen in het Oirschots niet van, maar meestal vun of vu, dat ik schrijf als v'n en v'. En als ik een korte klinker wil verlengen (waar we geen letter voor hebben) zet ik een : achter de klinker.

Bons achter op het Laageind woonde vroeger 't Hanneske (v.d.Akker) en zijn zonen Jo en Gro:rd v'n Hanneskes zijn op de Oude Grintweg gaan wonen. In het huis tegenover 't Hanneske woonde in mijn jeugd Jan en Kees v' Janne (Snelders). Die bijnaam hadden ze te danken aan hun vader. Dat was Jan v' Jôôn Kiskes, waarbij opvalt dat de 2de naam geen verlenging krijgt en Kiske wel. Van Jan v' Jôôn Kiskes vertelde mijn vader (pardon: onze vader) dat hij heel gezwak was. Wij zouden zeggen kwiek en lenig. Op een keer hadden ze hem wegens een ziekte naar het 'gaasthuis' in Eindhoven gebracht, maar de volgende morgen in alle vroegte kwam hij al weer over het Laageind. Hij was weggelopen uit het 'gaasthuis' en helemaal te voet op huis aangedaan, omdat hij er geen aard had, zoals hij vertelde. Of hij beter geworden is, weet ik niet.

Halverwege de tegenwoordige Lopensestraat woonde Hanne v' Narizze (Habraken), beter bekend als Hanne van Gerven, getrouwd met Marte van Gerven. Hanne is 100 jaar geworden. Haar broer Jan van Narizze, die achter de Paters woonde, zal beter bekend zijn onder zijn bijnaam.

We gaan richting de Papketel, in het huis bekend als d'n Ekstersnest naast de Papketel woonde de familie v' Kisse (v.d.Wijdeven) maar die zijn lang geleden al naar Törp vertrokken. Aan de andere kant van de Papketel, woonde de grootvader van onze penningmeester, Driek v' Joste.

In het voorste huis op 't Snepseind - nu Liempdse Dijk - huisde Gro:rd Habraken en zijn zonen noemden wij Jan en Toon v' Gro:rte. In törp kennen ze Toone onder een andere bijnaam. Wij gebruikten die bijnaam alleen voor zijn vader. De buurman was Jan Tommesse(n) (van Kroonenburg). Hij, en zijn broer Peer Tommesse(n), die verderop in de straat woonde, moeten beslist ene Thomas als voorvader gehad hebben. Zij missen trouwens het woord **van** in hun naam. Dat is ook zo bij Cees Miel en Frans Jappe, maar dat is even tussendoor. Bij het kappelleke in Straten woonde ook ene Van Kroonenburg, maar dat was Peer van Tuntjes en zoals je ziet met één O. "Die was van ene andere natie", zou ons moeder zeggen. Driekske Lo:we (Veraa), ook bij het kappelleke, zal wel ene Laurentius in zijn

stamboom gehad hebben. Was dat ook niet bij een bepaalde familie van Leuven?

In de tegenwoordige Bollen woonden vroeger twee broers van Kollenburg: Graard v' Gijse(n) en Piet v' Gijse(n). Die laatste niet te verwarren met Peer v' Gijse(n), want zijn boerderij stond in de Heldersestraat en hij heette officieel Peer van Overbeek. Zijn oudste zoon noemden wij weer Gijs v' Peere(n). Een andere Van Overbeek die op de Montfortlaan woonde, was Dorriske v'n Driekskes. Aan de naam kun je zien dat hij klein van stuk geweest is en zijn vader waarschijnlijk ook. Noemde men die laatste niet Driekske van Dorriskes? En om 't voor een buitenstaander ingewikkeld te maken, hebben we nog meer Van Overbeken, met andere bijnamen, n.l. Dorris v' Piete en Hein v' Piete.

Achter op het Moleneind stond een boerderij die in de oorlog afgebrand is en waar Hannes van Gert Tuntjes (v.d.Heijden) met zijn gezin woonde. Een naam samengesteld uit 3 persoonsnamen en daarbij valt op dat de tweede naam Gert geen achtervoegsel krijgt en er geen **van** op volgt. Dat hebben we ook gezien bij Jan v' Jôn Kiskes. Hannes van Gert Tuntjes is na de oorlog, als weduwnaar met een groot gezin naar Canada geëmigreerd. Helemaal leuk vind ik de naam Jan Peer Berte (Hoppenbrouwers). Jan Peer Berte woonde op de hoek Nieuwstraat/Spoordonkseweg.

Of Jëntje de Luuk (Veraa), voormalig 'bierbezorger' van brouwerij De Kroon zijn bijnaam ook aan de voornaam Luuk te danken heeft, weet ik niet.

In Spoordonk hebben ze iets bijzonders. Daar wordt een hele groep naar een familielid genoemd. De v'Koentjes (Kinderen van Koentje Erven), De v'n Boerkes (van Boerke Nouwens uit het Pandgat). Misschien is het ondertussen opgevallen dat de meeste bijnamen samengesteld zijn uit namen van vader of grootvader, maar soms wordt de persoon naar een vrouw vernoemd. Voorbeelden: Bij Kiske v'Nellekes (Legius) moesten wij - ondanks dat hij een sigarenwinkel had - van ons moeder naalden voor 'het' naaimachine gaan halen. Wout van Ko:te (Vingerhoeds) woonde op de Oude Grintweg en Bèrt v'Sientjes in de Notel.

Ik veronderstel dat de jeugd elkaar tegenwoordig zo'n soort bijna-
men niet meer geven. Misschien was ons familie wel de laatste, want
wij noemen de kinderen van onze vroegere buurman nog altijd Jo,
Kees, Henk, Jan en Willie van Liene. Of de buurt die namen overge-
nomen heeft, of dat het een familieprivilege is, weet ik niet.

Nog enkele Oirschotse namen:

Knillis v'Cisse = v.d. Schoot (van de Pannenhoeft)

Driek v'n Pauwkes = v.d.Sande (uit Spoorndonk)

Willeke v' Karele = v.d.Schoot

Bèrt v'n Nètten = van Heerebeek

Sjef v'Casse = Smits

Toon v'Willekes = van Overdijk

Bèrt v'Lammeren = Bert Smetsers

Jan v'n Mentjes = Jan Roefs

Frans v'Sjake = v.d.Heuvel

Cees v'n Dowe = van Straten

Enzovoorts.

P.S.:

Bij veldnamen gemaakt van persoonsnamen doen we precies het-
zelfde. In de buurt van onze boerderij lagen bijvoorbeeld: 't Coope
(gekocht van ene Coop), 't Ciskes (van Franciscus), 't Clerxe (van
de familie Clerc uit Boxtel), enzovoorts.

Cl. van Esch-van Hout.

INHOUD	
COLOFON	1
KALENDER NAJAAR 2006	2
VAN DE REDACTIE	2
VAN DE BESTUURSTAFEL	3
2006 – OIRSCHOT – 1906 Clari van Esch-van Hout	4-13+16-17
STUDIEREIS ZUTPHEN JUNI 2006 Ans Verhouden-Vermeulen	14-15
ONGELOOFWAARDIGE FEITEN UIT HET VERLEDEN Theo van de Loo	18-22
REACTIE Theo van de Loo	22-23
OP Z'N ORSKOTS Clari van Esch-van Hout	24-27
INHOUD	28